

PUTOVIMA DJEČJE DRUŽINE U GRADU USKOKA – JEZIČNA REALIZACIJA I ZNAČENJE PROSTORA U ROMANU *CRVENOKOSA ZORA I NJEZINA DRUŽINA*

Željka MACAN

Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Hrvatska
zmacan@uniri.hr

UDK 821.112.2.09-93:[114:81'373.21]

Prethodno priopćenje

Sažetak

Povezanost prostora i književnosti neraskidiva je i međusobno uvjetovana, prostor postoji u književnosti, a i sama je književnost (stvorenim) prostorom. Način jezičnog oblikovanja prostora i njegova funkcija u tekstu romana *Crvenokosa Zora i njezina družina* u njegovu hrvatskom prijevodu predmetom su provedenog istraživanja. U središtu su istraživačkog zanimanja pritom leksik kojim se ostvaruje topografija kao jedan od tipova deskriptivskih toposa (v. u Bagić, 2012: 217), njegova obilježja i funkcija. Roman je izvorno objavljen na njemačkom jeziku 1941. godine, a njegov je autor Kurt Held (Kurt Kläber) posjetio Senj prije početka Drugoga svjetskog rata. Inspiriran živopisnim gradom na jadranskoj obali te njegovom atmosferom i običajima, napisao je priču za koju se pretpostavlja da je u najvećem dijelu građena na istinitim događajima i ljudima koje je upoznao u Senju, priču o dječjoj družini koju predvodi djevojčica Zora, a čiji su članovi prisiljeni na samostalnu borbu za svoj opstanak. Simbolično se nazivaju uskocima i skrivaju u senjskoj tvrđavi Nehaj, a njihove se pustolovine odvijaju u književnom prostoru koji obuhvaća grad Senj i njegovu okolicu. Razmatranje osobitosti jezičnih i stilskih sredstava kojima se gradi prostor u kojem se odvija radnja ovog romana promatra se na razini atmosferskog prostora kojim se stanja likova i događaji u romanu dodatno naglašavaju, osobnog prostora u koji su smješteni njegovi likovi, prostora određenoga društvenog miljea te simboličkog prostora kojim se naglašava sama tema. Pritom se pretpostavlja da će jednim od obilježja jezične realizacije prostornosti u odabranome književnom predlošku biti i kulturološki obilježeni leksemi te da je značenje prostora građeno na oprekama unutrašnje-vanjsko i skriveno-javno. Jezično oblikovanje prostora u romanu na simboličnoj razini odražava odnos među likovima, a topografijom se ostvaruje refleksivnost i produktivnost književne prostornosti. Provedenim se istraživanjem zaključno želi dati doprinos istraživanjima značenja i jezičnog ostvarivanja prostornosti u književnosti za djecu i mlade.

KLJUČNE RIJEČI: *Crvenokosa Zora i njezina družina, hrvatski prijevod, jezična realizacija prostornosti, topografija, simboličko značenje prostora*

Uvodna razmatranja

U hrvatskom je prijevodu 2017. godine objavljen roman *Crvenokosa Zora i njezina družina* izvorno objavljen na njemačkom jeziku čak 76 godina prije. Neobično je da nije došlo do ranijeg prijevoda teksta na hrvatski jezik te njime omogućene šire recepcije na hrvatskome jezičnom prostoru, i to zbog same popularnosti izvornog romana te filma i serije koji su nastali prema njemu, ali i zbog mjesta u koji je smještena njegova radnja – grad Senj i njegovu okolicu. Radnja se romana odvija tridesetih godina prošlog stoljeća te on predstavlja svojevrsni zapis tog vremena, a u predgovoru se hrvatskom izdanju određuje kao avanturistički roman za djecu s višeslojnom pričom, zanimljivom radnjom i svezremenskom porukom, te kao roman o prijateljstvu, borbi protiv nepravde, podršci i zajedništvu, o dječjoj družini koju čine dječaci, a koju predvodi jaka i hrabra djevojčica – drukčija, posebna, odvažna i buntovna (predgovor *Naša Zora napokon govori hrvatski*, Prpić Rogić u Held, 2017: 13).

Nakon uvodnih se razmatranja donose informacije o romanu i njegovu sadržaju te dijelu istraživanja u kojima je dosad bio zastupljen. Slijedi dio rada posvećen pristupima prostoru u književnosti i jeziku, a u njegovu se središnjem dijelu uvodna književno-teorijska razmatranja povezuju s lingvostilističkom analizom jezične realizacije i značenja prostora u romanu. Obilježja književne prostornosti u romanu *Crvenokosa Zora i njezina družina* izdvajaju se i opisuju u empirijsko-analitičkom pristupu, a u središtu je provedene lingvostilističke analize leksik kojim se ona ostvaruje. Pretpostavilo se da će u oblikovanju prostora biti zastupljeni i kulturološki obilježeni leksemi te da se značenje prostora gradi na oprekama unutrašnje-vanjsko i skriveno-javno. Provedena analiza svoje polazište ima u narativnoj proizvodnji prostora i prostorno-referencijalnim izrazima kojima se on posreduje (v. u Dannerlein, 2009: 77–84) i predstavljanju prostora opisom, statičnim i dinamičnim, kojim se ostvaruje stilaska figura topografije (Bagić, 2012: 217). Provedenim se istraživanjem željelo identificirati i raščlaniti jezične značajke u oblikovanju književnog prostora s lingvostilističkog stajališta. Zaključno se prostor u romanu i njegova značenja na simboličkoj razini promatraju u funkciji karakterizacije likova i njihovih međusobnih odnosa.

Roman *Crvenokosa Zora i njezina družina*

Roman *Crvenokosa Zora i njezina družina* izvorno je objavljen na njemačkom jeziku 1941. godine u Švicarskoj, a njegovim je autorom Kurt Held (pravim imenom Kurt Kläber). Radnja romana smještena je u Senj, a prati događaje dječje družine koju predvodi crvenokosa djevojčica Zora i čiji su članovi stjecajem životnih okolnosti prisiljeni na samostalnu borbu za svoj opstanak. Simbolično se nazivaju uskocima i skrivaju u senjskoj

tvrdavi Nehaj, a njihove se pustolovine odvijaju u književnom prostoru koji obuhvaća grad Senj i njegovu okolicu. Pretpostavlja se da je priča u najvećem dijelu građena na istinitim događajima i ljudima koje je Held upoznao tijekom svojeg posjeta Senju neposredno prije početka Drugoga svjetskog rata. Roman *Die rote Zora und ihre Bande* u Njemačkoj je klasikom dječje književnosti koji je doživio 40 izdanja, po njemu su snimljeni film i televizijska serija te je postavljena i opera, a preveden je na 18 jezika. U hrvatskom je prijevodu Tamare Farkaš i Roberta Katalinića roman objavljen 2017. godine u izdanju Gradske knjižnice Senj, Kluba maturanata senjske gimnazije i Ogranka Matice hrvatske u Senju, a iste je godine, neovisno o književnom prijevodu, u zagrebačkom Gradskom kazalištu Trešnja premijerno izvedena predstava *Zora riđokosa i njezina banda*.

Razmatrajući roman *Crvenokosa Zora i njezina družina* unutar kanona dječje književnosti, Odža (2022: 325, 326) navodi kako se on „uklapa u romanesknu matricu dječjega romana toga vremena, ali značajnim detaljem – likom djevojčice u ulozi „vođe bande“ – nadrasta onodobna stremljenja hrvatske dječje književnosti“. Lik crvenokose Zore kao tip „jake djevojčice“ i dječje junakinje analizira Gutman (2016) te joj, između ostaloga, pridaje osobine samostalnosti, samouvjerenosti, odlučnosti, hrabrosti, lukavosti i spremnosti na inicijativu. Zbog tih osobina te crvene kose kao uočljiva vanjskog obilježja njezine fizičke karakterizacije, Zorin se lik uspoređuje s Pipi Dugom Čarapom (usp. Gutman, 2016), a zbog postupaka koje motivira težnja za socijalnom ravnopravnošću kao rezultat vlastitog iskustva i borbe za preživljavanje i opstanak s Robinom Hoodom (usp. Jentgens, 1995). U predgovoru hrvatskom izdanju romana naslovljenom *Naša Zora konačno govori hrvatski* ravnateljica Gradske knjižnice Senj Ana Prpić Rogić (2017: 13) ističe kako u toj toploj priči na obalama uskočkog grada družina krade samo od bogatih te da su njezini članovi na to prisiljeni zbog gladi: „Pomagali su nezaštićenima, robinhudovski otimali bogatima i davali siromašnima, radili i pomagali starijima, a sve osvete i lopovluke što su uradili činili su ili iz potrebe ili da isprave nepravde i pomognu svojim prijateljima i zaštitnicima“. Roman tako tematizira univerzalnu temu socijalne neravnopravnosti i nepravde, dotiče se i korumpiranosti vladajućih struktura, a može se dovesti u vezu i s temom izbjeglištva. Likom djevojčice Zore Held je još 1941. stvorio nekonvencionalni obrazac u tradicionalnoj podjeli rodni uloga (usp. Hurrelmann, 1995: 506). Načinu na koji je u njegovu romanu prikazana ženstvenost analizira Wiese (2020) te pritom u svojem razmatranju rodnog koncepta u obzir uzima radnju, diskurs, retoriku i rodne znakove. Zorina se družina naziva uskocima, a to poistovjećivanje počiva na njihovu etičkom idealu hrabrosti, pravednosti i osvete (v. u Hurrelmann, 1995: 509). Njihovo je glavno skrovište kula Nehaj, no u dinamičnoj se izmjeni prostora radnja romana odvija i na gradskoj tržnici, na plaži, u zatvoru, u domu ribara Gorjana, u kolibi bake Kate, na sajmu u Brinju... Prostor ima važnu ulogu u romanu i nositeljem je dodatnih značenja, stoga do izražaja dolazi refleksivnost i produktivnost književne prostornosti.

Prostor u književnosti i prostor u jeziku

Povezanost prostora i književnosti neraskidiva je i međusobno uvjetovana, prostor postoji u književnosti, a i sama je književnost (stvorenim) prostorom. Važnost prostora u književnom tekstu ističu Hallet i Neumann (2015: 11) koji ga smatraju jednom od njegovih temeljnih sastavnica i nositeljem dodatnih kulturnih informacija. Do 80-ih su godina prošlog stoljeća prevladavala teorijska razmatranja koncepta vremena u književnom tekstu, a tada u humanistici i znanosti o kulturi dolazi do prostornog obrata čije početke Brković (2013: 116) povezuje s kulturnom geografijom i raspravama britanskih i američkih teoretičara kao što su David Harvey, Edward Soja, Derek Gregory, Steve Pile, Doreen Massey i dr., a postmodernistički pristup prostoru i prostornosti povezuje s francuskim filozofima i sociolozima Michelom Foucaultom i Henrijem Lefebvreom. U svojoj knjizi *Proizvodnja prostora* Lefebvre (1991: 356) prostor dijeli na zamišljen, shvaćen i življen te naglašava tjelesnu osjetilnost u njegovu doživljaju (v. u Rezo, 2013: 226). U suvremenom se pristupu književni prostor promatra kao kompleksan istraživački predmet te kao društveni i kulturni konstrukt, dinamičan i živ, koji se, kao jedna od temeljnih sastavnica fikcionalnog teksta, treba promatrati u suodnosu s kategorijom vremena: „U svjetlu prostornog obrata, odnosno suvremenih pristupa prostoru i prostornosti koji prostor motre kao društveni, odnosno kulturni proizvod i koji, posredovanjem relacijskog pojma prostora, upućuju na povezanost materijalnih i mentalnih prostora, i književni se prostori, posredovani i proizvedeni tekstem, počinju konceptualizirati kao reprezentacije prostora. U skladu sa spomenutom prostornom trijalektikom Lefebvrea i Soje, oni kao reprezentacije upućuju s jedne strane na vezu s realnim prostorima, dok se s druge strane posredovanjem svojih značenja simbolički »upisuju« u materijalne prostore te tako imaju udjela u proizvodnji društvenog, odnosno življenog (Lefebvre), stvarnog-i-imaginarnog, tj. Trećeprostopora (Soja) ili pak, prizovemo li Foucaulta – drugih prostora, odnosno heterotopija“ (Brković, 2013: 124). U svojem razmatranju problema umjetničkog prostora Lotman (2001: 292) navodi da „jezik prostornih odnosa čini jedno od osnovnih sredstava osmišljavanja stvarnosti“ te da „povijesni i nacionalno-jezični modeli prostora postaju organizacijskom osnovom za izgradnju „slike svijeta“, cjelovitog ideološkog modela, karakterističnog za dani tip kulture“. Prostor u jeziku jednom je od tema zastupljenih u Zborniku radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole, a u njezinu se okviru razmatraju prostorna značenja u hrvatskom jeziku i načini njihova izražavanja (Pranjaković, 2009: 11–19). Belaj (2009: 43–67) analizira prostorna značenja na razini složene rečenice, Kuštović (2009: 21–30) izražavanje prostornih značenja priložima, Matas Ivanković (2009: 31–41) prijedložno-padežnim izrazima, a Stolac (2009: 69–75) padežnim oblicima. Služeći se metodologijom kognitivne gramatike i lokalističkih teorija te polazeći od toga da se prostor, kao jedno od temeljnih iskustava ljudskog

poimanja svijeta, itekako očituje i u jeziku, Podboj (2010) razmatra povezanost prostora i jezika i provedenom analizom pokazuje da će se prostorna značenja na razini teksta javljati na konektorima i deiktičkim oblicima kao funkcionalnim sredstvima povezivanja konstituenata teksta u jedinstvenu cjelinu te da se na njima mogu iščitati lokativnost, ablativnost i adlativnost kao neka od temeljnih prostornih značenja. Dannerlein (2009: 99) prostor promatra kao dio narativne komunikacije koja u uporabnom kontekstu procesa dekodiranja poruke koja se tekстом želi prenijeti uključuje i čitatelja, te ga iz interdisciplinarnе perspektive promatra kao njegov mentalni model. U svojem razmatranju narativne proizvodnje prostora navodi prostorno referencijalne izraze kojima se on posreduje (Dannerlein, 2009: 77–84) te u njih ubraja toponime, vlastita imena, oznake za vrstu, deiksu i ostale konkretne imenice (donose se i u tabličnom prikazu). Pripovjedni se prostor može oblikovati i pomoću informacija koje se stječu pomoću dedukcije, indukcije i abdukcije te tehnikom pripovijedanja o događajima i područjima kretanja, kao i pomoću činjenica koje se donose u opisima, refleksijama, argumentacijama ili komentarima (Dennerlein, 2009: 96–98). Opis se može ostvariti figurom diskursa koja se naziva topografijom, a njome se podrazumijeva „detaljan i zoran opis mjesta – krajolika ili kojega njegova dijela (rijeka, planina, šuma, vinograd i sl.), naselja ili kojeg njegova dijela (čtvrť, ulica, park, groblje i sl.) ili pak kakva unutrašnjeg prostora (muzej, crkva, stan i sl.)“ (Bagić, 2012: 312). Topografiju kao način oblikovanja književnog prostora i njegovu kompleksnost razmatra i Nitsch (2015: 30–40), ističući kako ona posebno dolazi do izražaja kod onih mjesta koja su dinamična.

Prostor u romanu *Crvenokosa Zora i njezina družina*

Način jezičnog oblikovanja pripovjednog prostora i njegova funkcija u tekstu romana *Crvenokosa Zora i njezina družina* u njegovu hrvatskom prijevodu svoje polazište nalazi u pregledu jezičnih izraza s funkcijom izražavanja narativne prostornosti koje donosi Dennerlein (2009: 77–84). Razmatranje osobitosti jezičnih i stilskih sredstava kojima se gradi prostor u kojem se odvija radnja ovog romana promatra se na razini atmosferskog prostora kojim se stanja likova i događaji u romanu dodatno naglašavaju, osobnog prostora u koji su smješteni njegovi likovi, prostora određenoga društvenog miljea te simboličkog prostora kojim se naglašava sama tema.

Atmosferski prostor kojim se stanja i likovi u romanu dodatno naglašavaju

Prostori u romanu koji predstavljaju odraz unutrašnjeg stanja likova ili s njime stoje u odnosu suprotnosti uključuju meteorološke prilike, izgled građevina ili opis kra-

jolika. Ovdje se kao primjer izdvaja ulomak iz prvog poglavlja „Dječak na morskoj stijeni“ u kojem dječak Branko nakon majčina pogreba odlazi na morsku obalu, sam i prepušten svojoj tuži:

„Branko je sjeo na kamen, prekrizio noge, podbočio glavu rukama i gledao preko mora. Desno je ležao otok Krk. S ove strane je otok bio stjenovita, duguljasta hrpa kamenja koja se od Senja pružala sve do Rijeke. Gledano s mora, divan otok, s mnogo malih sela, maslinama, marelicama i breskvama, ribarskim kolibama i krasnom plažom.

Lijevo je ležao otok Rab, sivlji i manji od otoka Krka, a između njih pružalo se more. Puhao je lagani vjetar. Dolazio je s otoka i kovrčao plavu površinu tako da se na njoj iznenada pojavilo na stotine malih, bijelih kruna od pjene. Veliki bjeloglavi sup letio je nad morem.

(...)

Branko je gledao za njim. Kako je usamljena bila ta ptica gore! Isto kao i on. I najednom je veliki dječak opet zaplakao“ (CZ: 30–31)¹.

Pogled na more, otoke i grad Rijeku donosi se u opisu koji započinje određivanjem njihova položaja, sadrži fitonime i zoonim koji pripadaju mediteranskom leksiku te su tipično obilježje prostora u koji je smještena radnja, a zoonimnim se motivom u opisu prostora obuhvaćenog pogledom s morske obale naglašava snažan osjećaj Brankove osamljenosti i tuge zbog majčina gubitka. U opisu se mogu izdvojiti i leksemi sa značenjem boje (sive, plave i bijele) te metaforičnost imenice s prijedložno-padežnom dopunom u atributnoj funkciji (kruna od pjene). Opis prostora oblikovan je upotrebom toponima (Krk, Rijeka, Senj), koji upućuju na povezanost književnog prostora sa stvarnim (usp. Lefebvre, 1991) i nazivima vrsta (maslina, bjeloglavi sup), a jezično se kodiranje prostornih odnosa u ovom ulomku iz romana ostvaruje i mjesnim priložima (lijevo, desno) te izrazima koji sadrže deiktička jezična sredstva (s ove strane). Prostorni odnos između dječaka Branka koji predstavlja središte u ovom opisu i ostalih konkretnih motiva koje on sadrži ostvaruje se lokalizacijom izraženom perfektom glagola sjesti u trećem licu jednine i prijedložno-padežnim izrazom u akuzativu (na stijenu). Statičnost je položaja koji je zauzeo književni lik izražena prototipnim leksičkim značenjem glagola sjesti te sintagmama u funkciji dodatnih pojedinosti u opisu načina na koji se smjestio u prostoru (prekrižiti noge, podbočiti glavu rukama), a koji je ujedno i vanjska manifestacija njegova unutrašnjeg stanja i psihičke karakterizacije. Statičnost položaja koji Branko zauzima u suodnos se s prostorom koji ga okružuje stavlja upotrebom trajnog

¹ Primjeri se iz romana navode uz kraticu CZ, dvotočje i broj stranice na koju se upućuje, u obliku zagradama.

glagola gledati, a pojedinosti obuhvaćene njegovim pogledom kreću se na relacijama lijevo-desno i gore-dolje (upotreba prijedloga nad). Jezičnim se sredstvima u međusobni odnos stavljaju i toponimi obuhvaćeni dječakovim pogledom (između njih) te se njima ostvaruje i prostorna distalnost (s otoka). Osim što se književnim prostorom pruža opis slike u koji je smještena radnja, njime se želi postići i emocionalni odgovor u čitatelju, i to upravo upotrebom jezičnih sredstava i informacijama koje ona uključuju.

Osobni prostor u koji su smješteni likovi

Kao primjer se osobnog prostora u koji su smješteni likovi ovdje izdvaja opis kolibe stare bake Kate, smještene izvan gradskih zidina, u brdu, do koje Branko stiže po mrklom mraku, što pojačava njegov osjećaj nesigurnosti i neizvjesnosti, tim više što je u pričama koje je čuo starica nazivana vješticom:

„Stara Kata prođe kroz prostoriju koju je sada svjetlost vatre bolje osvijetljavala. Ali osim kokoši, koje su čvrsto spavale, papagaja i gavrana, malo se toga moglo vidjeti. Lijevo od ognjišta stajao je drveni stol i dvije stolice. Iza njih bio je ležaj iznad kojeg je visjelo nekoliko lonaca i tava. To malo pokućstva, s ognjištem, klimavim ormarom i drvenim panjem, bilo je sve što se nalazilo u kolibi.“ (CZ: 45)

Koliba je skromno namještena, što osobni stambeni prostor stavlja u funkciju socijalne karakterizacije staričina lika. Pojedinosti u opisu unutrašnjeg prostora kolibe otkrivaju se u svjetlosti vatre s ognjišta kao njezina simboličnog središta čija se važnost ogleda u dvjema temeljnim funkcijama – mjesta koje je pružalo toplinu (potvrđuje to i pridjevsko-imenička sintagma drveni panj koji se s tom funkcijom može dovesti u neposrednu vezu) i na kojem se kuhalo. U opisu se prostora ponavlja prilog malo – malo se toga moglo vidjeti jer se u njemu malo toga i nalazilo, a ujedno je intenzitet svjetlosti ograničavao vidljivost. U opisu su prostorije zastupljeni leksemi iz semantičke sfere pokućstva, konkretne imenice koje se u nju svojim značenjem mogu prototipno uvrstiti (stol, stolice, ležaj, ormar), te one koje pripadaju semantičkoj sferi posuđa (lonci, tave) i povezuju se s jednom od funkcija koju je imalo ognjište. Ti se konkretni motivi stavljaju u prostorni suodnos mjesnim prijedložnim padežnim izrazima (iza njih, iznad kojeg) te orijentacijskim izrazom lijevo od. Skromnost opisanog interijera ogleda se u izboru leksema sa značenjem dijelova pokućstva te pridjevom klimavi u atributnoj funkciji uz imenicu ormar. Opis staričina osobnog prostora sadrži i imenice sa značenjima životinjskih vrsta (kokoši, papagaj, gavran). Neke su od njih neobične i neočekivane, što pak društvenoj karakterizaciji ovog lika, a dijelom i etičkoj i psihološkoj, daje dodatnu dimenziju te dočarava pozadinu za njegovo povezivanje s predodžbom o vješticama.

Prostor određenoga društvenog miljea

Prostor određenoga društvenog miljea može predstavljati radno mjesto, mjesto na kojem likovi provode svoje slobodno vrijeme, dio grada u kojem lik stanuje... Taj prostor postaje obilježjem djelovanja likova, njihova osjećaja, mišljenja, govora... Kao primjer se opisa prostora određenoga društvenog miljea može izdvojiti sajam u Brinju kao heterotopija snažne prostorne semantike (usp. Rezo, 2013: 234), prostor koji dobiva ulogu u razumijevanju načina na koje društvo funkcionira (v. u Foucault, 1996):

„Bio je to šareni skup, a svi su stajali u manjim ili većim grupicama. Većinom su to bili seljaci iz najbliže okolice. Njihova visoka, suha, ali mišićava tijela s ozbiljnim, kao iz drveta rezbarenim licima, daleko su nadvisivala ostale. S izuzetkom nekolicine, bili su obučeni šareno, kao onaj seljak kojeg su već ranije sreli kod trešanja. Crvenu kapu nosili su pravo ili koso na glavi“. (CZ: 183)

Opis se prostora posredno ostvaruje i opisom likova koji se u njemu nalaze, a u kojem se kao etnografski motiv izdvaja crvena kapa, prepoznatljivo i simbolično obilježje prostorne pripadnosti.

Na sajmu Branko lica naslonjena na prozorsko staklo (koje je i u funkciji granice) promatra unutrašnjost krčme:

„Branko je zurio kroz prozor. Najprije nije ništa vidio osim prašine, sapa i duhanskog dima, onda nekoliko seljaka koji su se vrtjeli po taktu muzike“. (CZ: 191)

Pretpostavljena se dobna nedostupnost opisanog interijera naglašava i vizualnom nedostupnošću, najprije potpunom, a potom djelomičnom, te imenicama i pridjevsko-imeničkom sintagmom kojima se na značenjskoj razini ostvaruje dojam zamagljenosti i nemogućnosti da se pogledom obuhvaćene pojavnosti mogu jasno razabrati (prašina, sapa, duhanski dim). Dostupni se vidljivi sadržaj upotpunjava auditivnim u dinamičnom opisu plesa u čijem je središtu glagol vrtjeti se.

Kao prostor se društvenog miljea u suprotnosti s likom ribara Gorjana koji dolazi u njega na sastanak u poglavlju naslova „Slavna općinska uprava održava sjednicu“ u romanu dočarava svečana polumračna unutrašnjost gradskog Poglavarstva:

„Prošlo je određeno vrijeme dok se starac snašao u tom polumraku. Najprije je otkrio veliki luster u obliku ratnog broda s razapetim jedrima, koji je visio iznad teškog, željeznog stola. Bio je to svečani stol s trinaest stolica“. (CZ: 334)

Gorjan dolazi u prostor koji je u suprotnosti s njegovim osobnim, u kojem se kao središnji motivi izdvajaju luster i stol. Njihovo je temeljeno obilježje veličina – uz imenicu luster izražena pridjevom veliki, a ta se dimenzija u opisu stola donosi posredno, upotrebom pridjeva svečani i brojem stolica koji su uza nj postavljene, dok se njegova imponantnost naglašava pridjevima teški i željezni. Sam oblik lusteru na simboličkoj se razini dovodi u vezu s uskočkim gradom te samom temom romana i načelima koja vode dječju družinu crvenokose Zore.

Simbolički prostor kojim se naglašava tema

Simbolički prostor kojim se naglašava tema u romanu biva određen granicama – granicom između unutrašnjega i vanjskoga i skrivenoga i javnoga. Granica pritom ne funkcionira isključivo kao mehanizam kojem je temeljna uloga zatvaranje prema vanjskome, već i ona sama postaje prostorom susreta različitih semiotičkih sfera. Ambivalentnost pojma granice ističe i Lotman (2010: 162) – ona s jedne strane razdvaja, a s druge povezuje.

U opisu prostora koji predstavlja granicu između unutrašnjega i vanjskoga izdvaja se motiv gradskih vrata:

„Pored biskupske palače skrenuo je kroz velika stara kamenita vrata i ušao u aleju koja je staru luku spajala s hrvatskim zaleđem. S kamenitim vratima završavao je Senj“ (CZ: 40).

Velika se vrata kao prostorni motiv više puta spominju u tekstu romana, pa tako i u 9. poglavlju naslovljenom „Gimnazijalci“ u kojem Zorina družina brani Stjepana, mladića koji iz Brinja dolazi u Senj kako bi prodao maslo, voće i povrće, od objesnih gimnazijalaca, sinova bogatih i uglednih Senjana. Motiv se Velikih vrata javlja u funkciji granice koju Branko prelazi vraćajući se u grad nakon što je proveo noć u kolibi stare bake Kate. Njegov se osjećaj radosti i slobode dočarava i opisom svijetlog jutra te susretom s ljudima koji idu u grad kako bi svoje proizvode prodali na tržnici. Brankovo se raspoloženje zrcali u dinamičnom opisu prostora dočaranog glagolima sa značenjem proizvodnje zvukova („... vozač je trubio...“; „... dva biciklista vozili su iza krava i zvonili“, CZ: 48) i načina kretanja („U aleju su skretala i teška seljačka kola vučena volovima, a između njih pješalice su djevojke i žene...“, CZ: 48) te slikovitim metaforičkim izrazima bogate atribucije („... a i stare masline i smokve bile su prekrivene rosinim biserjem“, CZ: 48).

Vanjsko simbolično predstavlja i nezaštićen prostor, širok, nepoznat, prostor na kojem su moguća svakakva iznenađenja. To je i prostor slobode za Zorinu družinu na kojem se nalazi i utvrda Nehaj, a ona sama na tom otvorenom prostoru opet predstavlja zaštićen prostor omeđen kamenim zidovima:

„Branko je pokušao gledati dolje. Debeli sivi zidovi padali su strmo prijeteći u dubinu“, (CZ: 87).

Prostor je to na kojem se družina skriva, a do njega vodi samo njima poznat put kroz labirint od kupinova grmlja:

„Iza brežuljka gdje je bila sjena počinjalo je kupinovo grmlje o kojem je Zora govorila. Ono se protezalo preko čitave stražnje strane brežuljka, sve do mora“, (CZ: 67).

Velika vrata i kula Nehaj predstavljaju i primjere kulturološki obilježenog leksika, a zidovi i kupinovo grmlje u funkciji su granice između vanjskoga i skrivenoga.

Simbolički prostor kojim se naglašava tema u romanu predstavlja i more, more na kojem se otkrivaju tajne i iskreno progovara o tužnim događajima u Zorinu i Brankovu životu, što posebno dolazi do izražaja u njihovu razgovoru u osmom poglavlju naslovljenom „Noć na moru“. U njemu se ogleda simbolika granice između zaštićenoga i nezaštićenoga, granice omeđenoga intimnog prostora unutar širega, neograničenog, slobodnog i udaljenog od uobičajenoga. Skriveno i zaštićeno ne povezuje se uvijek s prostorom interijera – Zora i Branko na takvom su prostoru i na moru, otvorenom i vanjskom, ali s granicom prema kopnu i prostornim odmakom od događaja koji su se tamo odvijali i o kojima se govoriti može tek s distancije koja podrazumijeva i prostornu udaljenost. U ovom se poglavlju izdvaja i prekrasan opis svitanja kojim simbolika posebnog trenutka i međusobne povezanosti između ovih dvaju likova biva dodatno naglašenom:

„Zraka je postajala sve svjetlija, a iznenada se pojavilo i samo sunce. Ono je užareno isplovilo iz mora i magla se pušila oko njega kao da voda vrije pod njegovom toplinom.

- Čekaj još jedan trenutak, - Zora je također gledala u žar – bit će još ljepše. Veliko more, dokle ga je sunce obasjalo, pretvorilo se tog trenutka u rastopljeno srebro. Branko još nikada nije vidio nešto tako divno; nekoliko sekunda kasnije srebro se pretvorilo, uslijed sunca koje se još više diglo, u zlato.“ (CZ: 126–127)

Slikovitost i metaforičnost u opisu zore ostvaruje se upotrebom imenica sunce i zraka te leksema čije se značenje dovodi u vezu s vatrom i toplinom (pridjevom užareno, glagolom vrije i imenicom žar) te imenicama sa značenjem metala čija je metaforična upotreba građena na njihovoj karakterističnoj boji (srebro, zlato) te gradacijom ostvarenom pridjevima u komparativu (svjetlija, ljepše).

Roman završava Zorinim usklikom: „Uskoci su mrtvi. Živjeli uskoci!“ kojem prethodi uskočka pjesma čiji se stihovi javljaju i u četvrtom poglavlju kada dječak Branko dolazi u

utvrdu Nehaj i kada mu Zora pripovijeda o uskocima i načelima pravednosti i ravnopravnosti prema kojima postupaju, a koja slijedi i njezina družina. U stihovima se uskočke pjesme kao motiv ponavlja imenica more, uz pridjev sa značenjem boje koja se s njom prototipno povezuje, te se time kulturološki obilježen leksem *uskoci* prostorno kontekstualizira i odražava povijesnu ulogu senjskih uskoka kao čuvara Jadranskog mora:

„O, kako je more lijepo.

O, kako je more plavo.

Uskoci, budite zdravo!

(...)

Ako se pojavi Turčin,

ako Mlečani pošalju brod,

pobijedit će ih uskočki rod!“ (CZ: 350)

Zaključak

U romanu *Crvenokosa Zora i njezina družina* prostor ima važnu ulogu i ostvaruje se na nekoliko razina. U oblikovanju jezika ovog romana važnu ulogu ima fabula te on prati linearnu strukturu književne radnje kojom se stvarni prostor povezuje s autorskom imaginacijom. U analizi se jezičnih značajki književne prostornosti ogleda leksička slojevitost te primjeri leksika u stilskoj upotrebi, stoga se ona mogu izdvojiti u lingvostilističkoj analizi. Obilježja leksika u opisu prostora mogu se dovesti u vezu s likovima koji na njima žive te su u funkciji njihove individualne karakterizacije ili društvenog miljea kojem pripadaju. Opisima se atmosferskog prostora naglašavaju stanja likova u romanu, a oni mogu dodatno sadržavati i obilježja simboličkog prostora kojim se naglašava tema. Jezično oblikovanje prostora u romanu na simboličnoj razini odražava odnos među likovima, a topografijom se ostvaruje reflektivnost i produktivnost književne prostornosti. Njezina se simbolika ostvaruje na suprotstavljenim odnosima između unutrašnjega i vanjskoga, skrivenoga i javnoga, zaštićenoga i nezaštićenoga, a u tom se dijelu ističe važnost i simbolika motiva granice u dvostrukoj ulozi povezivanja i razdvajanja. U jezičnoj su realizaciji prostora u ovom romanu potvrđeni i primjeri kulturološki obilježenih leksema poput Velikih vrata kao granice između grada i njegove okolice i renesansne tvrđave Nehaj kao utočišta družine djece koja su se zbog toga, kao i zbog svojeg zalaganja za pravednost i društvenu ravnopravnost, i prozvala uskocima. Provedenim se istraživanjem želio dati doprinos istraživanjima značenja i jezičnog ostvarivanja prostornosti, u prvom redu u književnosti za djecu i mlade, ali i općenito.

LITERATURA

- BAGIĆ, K. (2012). *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- BELAJ, B. (2009). Prostorna značenja na razini složene rečenice. U: K. Mićanović (ur.), *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*. (43–67). Zagreb: Filozofski fakultet.
- BRKOVIĆ, I. (2013). Književni prostori u svjetlu *prostornog obrata*. *Umjetnost riječi*, LVII (1-2), 25–43.
- DENNERLEIN, K. (2009). *Narratologie des Raumes*. Berlin/New York: De Gruyter.
- FOUCAULT, M. (1996). O drugim prostorima. *Glasje* III, 6: 8–14.
- GUTMAN, L. (2016). *Kindheitsheldin. Zum Typus des „starken Mädchens“ in Kurt Held „Die rote Zora und ihre Bande“*. München: GRIN Verlag.
- HALLET, W., NEUMANN, B. (ur.). (2015). *Raum und Bewegung in der Literatur. Die Literaturwissenschaften und der Spatial turn*. Bielefeld: Transcript.
- HELD, K. (2017). *Crvenokosa Zora i njezina družina*. Senj: Gradska knjižnica Senj, Klub maturanata senjske gimnazije, Ogranak Matice hrvatske u Senju.
- HURRELMANN, B. (1995). *Klassiker der Kinder- und Jugendliteratur*. Frankfurt/M.: Fischer.
- JENTGENS, S. (1995). Eine Robin Hood der Kinderwelt. Kurt Helds „Die rote Zora und ihre Bande“. U: B. Hurrelmann (ur.), *Klassiker der Kinder- und Jugendliteratur*. (502–519). Frankfurt/Main: Fischer-Verlag.
- KUŠTOVIĆ, T. (2009). Prilozi za izražavanje prostora. U: K. Mićanović (ur.), *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*. (21–30). Zagreb: Filozofski fakultet.
- LEFEBVRE, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford-Cambridge: Blackwell.
- LOTMAN, J. M. (2001). *Struktura umjetničkog teksta*. Zagreb: Alfa.
- LOTMAN, J. M. (2010). *Die Innerwelt des Denkens*. Berlin: Suhrkamp.
- MATAS IVANKOVIĆ, I. (2009). Izražavanje prostornih značenja prijedložno-padežnim izrazima. U: K. Mićanović (ur.), *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*. (31–41). Zagreb: Filozofski fakultet.
- NITSCH, W. (2015). Topographien: Zur Ausgestaltung literarischer Räume. U: Dünne, J., Mahler, A. (ur.). *Handbuch Literatur & Raum*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- ODŽA, I. (2022). *Red Zora and Her Gang (Die rote Zora und ihre Bande)* and the Croatian Canon of Children's Literature. *Libri & Liberi*, 11 (2), 305–326.
- PODBOJ, M. (2010). Jezik i prostor: prostor u tekstu. *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, 4 (4), 47–57.
- PRANJKOVIĆ, I. (2009). Prostorna značenja u hrvatskome jeziku. U: K. Mićanović

- (ur.), *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih.* (11–19). Zagreb: Filozofski fakultet.
- REZO, V. (2013). Prostor u *Čudnovatim zgodama Šegrta Hlapića. Libri & Liberi 2* (2), 225–239.
- STOLAC, D. (2009). Izražavanje prostornih značenja padežnim oblicima. U: K. Mićanović (ur.), *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih.* (69–75). Zagreb: Filozofski fakultet.
- WIESE, B. (2020). *Weiblichkeitsdarstellung im Buch Die rote Zora und ihre Bande von Kurt Held.* München: GRIN Verlag.

FOLLOWING A BAND OF CHILDREN IN THE CITY OF USKOKS – THE LINGUISTIC REALIZATION AND THE MEANING OF SPACE IN THE NOVEL CRVENOKOSA ZORA I NJEZINA DRUŽINA

Abstract

Space and literature are inextricably intertwined and affect one another. Space exists in literature, and literature itself is a (created) space. The way language is used to shape space and its function in the Croatian translation of the novel *Crvenokosa Zora i njezina družina* (The Outsiders of Uskok Castle) is the main topic and subject of the present study. The focus is on the lexis that serves to build topography, as one of the types of descriptive topoi (see Bagić 2012: 217), its features and function. The novel was originally published in German in 1942, and its author Kurt Held (Kurt Kläber) had visited Senj prior to the beginning of World War II. Inspired by the picturesque town on the Adriatic coast, as well as by its atmosphere and customs, he wrote a story which is assumed to be mostly based on true events and the people he had met in Senj; a story about the girl Zora, a leader of a band of children who are forced to fight for their own survival. They bear the symbolic name of Uskoci and are hiding in Senj's Nehaj Fortress, as their adventures take part in the literary space encompassing Senj and its surroundings. The particularities of linguistic and stylistic figures used in the Croatian translation to build the space where the plot takes place are considered at the level of atmospheric space, additionally emphasizing characters' states and events in the novel, characters' personal space, the space of the social milieu, and the symbolic space accentuating the topic. The proposition is that one of the features of the linguistic realization of space in the selected literary sample are culturally marked lexemes, and that the meaning of space rests on the dichotomy between the inner and the outer and the hidden and the public. At a symbolic level, the linguistic shaping of space in the novel reflects the characters' relations, while the topography serves to achieve reflexivity and productivity of literary space. The present study hopes to contribute to the research of the linguistic realization of space, especially in children's and teen literature.

KEYWORDS: *Crvenokosa Zora i njezina družina, Croatian translation, linguistic realization of space, topography, symbolic meaning of space*